

Alfredo Saad-Filho

Queen's University Belfast'ın Tarih, Antropoloji, Felsefe ve Siyaset Okulu'nda uluslararası ekonomi politik profesörüdür. Yordam Kitap tarafından yayınlanmış eserleri şunlardır:

- *Marx'ın Değeri: Çağdaş Kapitalizm İçin Ekonomi Politik* (2002; Türkçesi: 2006).
- *Marx'ın Kapital'i* (Ben Fine ile birlikte, 2003; Türkçesi: 2008).
- *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş* (Hazırlayan, 2003; Türkçesi: 2006).
- *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* (Hazırlayan, Deborah Johnston ile birlikte, 2005; Türkçesi: 2008).
- *Kriz Çağı: Neoliberalizm, Demokrasinin Çöküşü ve Pandemi* (2021; Türkçesi: 2023).
- *İlerici Kalkınma Politikaları: İklim Değişikliği Sonrasında İktisadi Çeşitlendirme ve Toplumsal Kapsayıcılık* (2021; Türkçesi: 2026).

Eserin orijinal adı:

*Progressive Policies for Economic Development:
Economic Diversification and Social Inclusion after Climate Change*

(Routledge, 2021)

Alfredo Saad-Filho

Ümit Şenesen

Yordam Kitap: 485 • İlerici Kalkınma Politikaları • Alfredo Saad-Filho
ISBN 978-605-172-862-9 • Çeviri: Ümit Şenesen • Editör: Berfin Aksoy-Tunç Türel
Redaksiyon: Melih Can Kızmaz • Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Birinci Basım: Ağustos 2026
© Alfredo Saad-Filho, 2021; © Yordam Kitap, 2026

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Kuloğlu Mah. Altıpatlar Sokak Çubukçu Çıkmaşı No.1/A Beyoğlu-İstanbul
Tel: +90 212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap • <https://bsky.app/profile/yordamkitap.bsky.social>

Baskı ve Cilt

Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matbaacılık ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü O.S.B. Mah. Orkide Cad. No: 1/Z Beylikdüzü/İstanbul
Tel: (0212) 671 61 51 • Faks: (0212) 671 61 50
(Sertifika No: 52098)

İLERİCİ KALKINMA POLİTİKALARI

İklim Değişikliği Sonrasında İktisadi
Çeşitlendirme ve Toplumsal Kapsayıcılık

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
KISALTMALAR	11
Giriş	13
Değişime neden ihtiyaç vardır?	16
Her şey nasıl değiştirilir?	21
Bu kitap	24
1 KAPİTALİZM VE İKLİM	26
Sermaye birikimi, maden çıkarma, yoksulluk	26
Maden çıkarma, sömürme, tükenme	28
Eylemsizliği seçmek	33
Finansallaşma ve iklim	39
2 DEĞİŞTİRME ZORUNLULUĞU	43
Kuzey ve Güney dönüşümleri	43
Atılacak adımlar	50
3 ÇEŞİTLENDİRMENİN ZORLUKLARI	55
İktisadi yoğunlaşma	55
Ortodoks ve heterodoks geleneklerde çeşitlendirme	58
Neoliberalizm altında çeşitlendirme tartışmaları	65
Çeşitlendirmeye yaklaşımlar	69
4 DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM STRATEJİLERİ	74
Demokratik politikalar ve stratejiler	75
Stratejik hedefler ve politika ilkeleri	77
İlkeler, politikalar ve anlaşmazlıklar	86

5 BÜYÜME VE BÖLÜŞÜM	92
Ana akım görüşler	92
Büyümenin önemi	96
6 DEMOKRATİK ÇEŞİTLENDİRME, BÖLÜŞÜM VE KALKINMA POLİTİKALARI	103
Maliye, para ve finans politikaları	103
Yatırım	108
Ödemeler dengesi ve döviz kuru seçimi	111
Sosyal politikalar	118
7 KAPSAYICI, ÇEŞİTLENDİRİLMİŞ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİYE GEÇİŞİN FINANSMANI	126
Tüketimin ve yatırımın finansmanı	126
Finansmanın dış kaynakları	131
İleriye gidiş	133
SONUÇ	135
KAYNAKLAR	140
DİZİN	166

TEŞEKKÜR

Bu kitap, Oxfam America'nın isteği üzerine hazırlanan
“Climate Change and Oil-Dependent Countries:
An Agenda for Economic Diversification and Social
Inclusion” (İklim Değişikliği ve Petrole Bağımlı Ülkeler:
Bir İktisadi Çeşitlendirme ve Toplumsal Kapsayıcılık
Gündemi) raporuna dayanmaktadır. Bu raporun
hazırlanması sırasındaki desteğinden ötürü James
Morrissey'e minnettarım.

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	araştırma-geliştirme
AMB	ayrılmış miktar birimleri
BK	Birleşik Krallık
BKH	binyılın kalkınma hedefleri
CGD	<i>Commission on Growth and Development</i> (Büyüme ve Kalkınma Komisyonu)
CO ₂ e	CO ₂ eşdeğeri
DKY	denizaşırı kalkınma yardımı
DİS	demokratik iktisat stratejisi
DİP	demokratik iktisat politikaları
KH	kalkınma hakkı
GKE	gelişmiş kapitalist ekonomiler
GOE	gelişmekte olan ekonomiler
GSYİH	gayrisafi yurt içi hâsıla
IPR	<i>Intellectual Property Rights</i> (Fikrî Mülkiyet Hakları)
KFK	Küresel Finansal Kriz
OFFS	Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar
ppm	milyonda bir birim
PWU	Post-Washington Uzlaşması
(P)WU	Washington ve Post-Washington Uzlaşması
SKH	sürdürülebilir kalkınma hedefleri
STK	sivil toplum kuruluşları
UFK	uluslararası finans kuruluşları
KB	kapsayıcı [<i>inclusive</i>] büyüme

ODI	<i>Overseas Development Institute</i> (Denizaşırı Kalkınma Kurumu)
IPCC	<i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i> (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
TRIPS	<i>Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights</i> (Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları)
UNCTAD	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i> (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNFCCC	<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i> (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi)
WDR	<i>World Development Report</i> (Dünya Kalkınma Raporu)
WEO	<i>World Environmental Organization</i> (Dünya Çevre Örgütü)
WTO	<i>World Trade Organization</i> (Dünya Ticaret Örgütü)
YKİ	Yeni Kurumsal İktisat
YSÜ	Yeni Sanayileşen Ülkeler
YYK	yoksul yanlısı kalkınma

GİRİŞ

Bu kitap, hızlı iklim değışikliğı ve küresel çevre krizi bağlamında, neoliberalizme karşı sunulan iktisat politikası seçeneklerini ele almaktadır. Yıllar boyunca kaleme aldığım birçok çalışmada neoliberalizmi inceledim ve ilerici, demokratik ve yeniden bölüşümcü iktisat politikaları seçeneklerini savundum. Çağdaş kapitalizme yönelik bu eleştirel yaklaşım, çevresel kısıtlar ve yaklaşan iklim felaketini de işin içine katarak genişletilebilir: Demokratik ekonomiyi ve (sadece biçimsel değil) sağlam bir özgür toplumu kurmak için, her şeyden önce *sağ kalmamız* gerekir. Bu durum, kendileri ve aileleri için sağlam sığınaklar edinebilecek az sayıdaki imtiyazlı kişinin sorunlarından ibaret değildir; aksine, evleri sular altında kalacak, toprakları kuraklaşacak veya geçim kaynakları yok olacak milyarlarca insanın felaketten kurtarılmasıyla ilgilidir. Aynı zamanda bu durum, artık tamamen önlenemese de sınırlandırılabilir bir afet nedeniyle dalgalar altında kalarak yitip gidecek bölgelerin ve hatta bütünüyle ülkelere savunulmasıyla ilişkilidir.

İnsanlar ve diğer canlı türleri, yeryüzündeki varlıkları süresince bundan daha büyük çok az zorlukla karşılaşmışlardır. Artık felaket kaçınılmaz hale gelmiş ve art arda gelen çevresel felaketlerin bizi etkileyeceğı kesinleşmiş olabilir: Yıkıcı orman yangınları, eşi benzeri görülmemiş güçte ve sıklıkta kasırgalar, kavurucu sıcaklar, evleri, yolları, çiftlikleri, yaşamları ve geçim kaynaklarını yutacak deniz suyu seviyesindeki artış ve benzeri. Bu sadece hava durumuyla ilgili değildir: *Kapitalizm can almaktadır*. On yıllardır, dizginlenemez birikim dürtüsünün çoğu in-

sanı, hemcinslerini sömürerek lüks içinde yaşayan (ve her zaman daha fazlasını isteyen) sonsuz derecede açgözlü efendilerin kölelerine dönüştürdüğünü biliyoruz. Ayrıca, hâlihazırda imtiyazlı kişileri zenginleştirmek için sonsuz büyüklükte değer üretme peşine düşen kapitalizmin, akıl almaz büyüklükte serveti heba ettiğinin de farkına vardık. Bu üretim biçimi, kaynakları nerede bulursa oradan çıkarır, bu maddeleri ve doğal kaynakları da kâra dönüştürmeye çalışırken gezegeni yok eder. *Bu kitabın en önemli savı, kapitalizmin özgür ve onurlu bir varoluşa, iklim değişikliğinin ise yaşamın ta kendisine bir tehdit oluşturduğu ve ikisine birden karşı çıkılması gerektiğidir.* Bu güçlüklerin her birine ayrı ayrı karşı çıkılamaz. Söz gelimi, önce “bütün ülkelerdeki zengin-fakir herkesi” gezegeni kurtarmak için ilerici-kapitalist-yeşil bir büyüme programı çevresinde bir araya toplayıp ardından bunu başardıktan sonra, ‘yeşil kapitalist’ devlete karşı baskı kurmaya başlaması, mümkün olan sınırlarını kademeli olarak esneterek nihayetinde Beyaz Saray, Kremlin, Elysée, Downing Street gibi yerlerin kapılarını aşarak devrimci bir eko-sosyalist toplum yaratması gibi bir senaryo ne yazık ki uygulanabilir değildir ve bütünleriyle gerçek dışıdır.

Siyasi değişim ile enerji matrisimizin dönüşümünün peşine birlikte ve derhal düşülmelidir. Neoliberal kapitalizm, karbon salımlarını azaltmaya yönelik politikaları süratle uygulayamayacağı için devrilmelidir. Fakat kapitalizm başka nedenlerle de mağlup edilmelidir: İstismarcı istihdam biçimleri, hayasız sömürü oranları, tuhaf bölüşüm tarzı, anlamsız tüketim takıntısı, finansal varlıkların aşırı üretimi, ödenemeyecek borçların üst üste yığılması, demokrasinin yozlaşması, eşi benzeri görülmemiş yolsuzluklar, artan dengesizlikler ve her aşamadaki adaletsizlikler bu nedenlerden bazılarıdır. Bir anlamda, çevre krizi, kapitalizmin kabul edilemez özellikleri listesine yalnızca bir madde daha eklemektedir; ama bu konu hem acil hem de burnaltıcıdır. Çünkü bu mesele, yalnızca toplumun iyi işleyişi için

gerekli etik, mantıksal ya da tercihe bağlı düzenlemelerle değil, toplumun var olma koşullarıyla ilişkilidir.

Dolayısıyla, bu kitap, kapitalizmin mevcut varoluş biçimi, evresi veya tarzı olarak anlaşılan neoliberalizmi hedef almaktadır. Bu kitabın öncelikli konusu ne iklim değişikliği ne de dünyayı değiştirmeye yönelik geçmişteki veya günümüzdeki hareketlenmelerdir. Kitap bunlara değinmekle beraber, esas olarak iklim değişikliğiyle yoksulların ve dünyanın yoksul ülkelerinin üstüne yıkılan ölçsüz yüke odaklanmaktadır ve yaklaşan felaketlerin maliyetini en savunmasız kimselerin üstünden alıp, en geniş omuzlara, en büyük kaynaklara ve kapitalizmin dayattığı, neoliberalizmin yeniden ürettiği eşitsizliklerden kazanç sağlama geçmişine sahip olanlara yükleme gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunu yaparken analizler, gelişmiş kapitalist ekonomilerle (GKE) karşılaştırıldığında kaynak, teknoloji, etkin kurumlar ve toplumsal uyum eksikliği nedeniyle en zorlu güçlüklerle karşılaşması hayli mümkün olan gelişmekte olan ekonomilerdeki (GOE) krizlere ve politika ikilemlerine dikkat çekmektedir. Bu kitap, iklim değişikliğinin ekonomi, siyaset ve toplum üzerindeki potansiyel etkilerini özetlemekte; iklim değişikliği (bir üretim tarzı olarak kapitalizme atıf yapar) ve eşitsizlik (kapitalizmin günümüzdeki biçimi neoliberalizme atıf yapar) ikili tehdidine karşı çıkan ilerici iktisat politikası seçenekler kümesini ana hatlarıyla belirtmektedir. Kitap, çoğu ülkedeki nüfusun çoğunluğunun, çevresel sürdürülebilirlik için yapısal ekonomik değişiklikleri teşvik eden gelir, servet ve varlık dağılımını iyileştiren, siyasi ve ekonomik demokrasiyi genişleten bütünselik politikalarından yararlanabileceğini göstermektedir. Bu kitabın ana fikri, bu son üç amaca ulaşma çabalarının gerekli ve eşit derecede acil olduğu, birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirdiği biçimindedir.

Değişime neden ihtiyaç vardır?

Dünyanın ikliminin ısındığına ve küresel ısınmanın hızlandığına ilişkin pek çok kanıt bulunmaktadır (IPCC Working Group I 1995, 2018; UNFCCC 2018a). İnsan kaynaklı sera gazı salımları (CO₂ eşdeğeri cinsinden), Sanayi Devrimi öncesine göre sıcaklıkları şimdiden en az 1°C yükseltmiştir ve günümüzdeki eğilimler, yüzyıl sonra sıcaklık artışının yedi dereceye varabileceğini göstermektedir (Baer 2012; Granados 2018; McKibben 2011b).³ Biliyoruz ki bu sonuca yaklaşan hiçbir şey, bizim bildiğimiz biçimde yaşamla uyusamaz. Küresel ısınma hâlihazırda ciddi sonuçlar doğurmuştur:

Kuzey Kutup Bölgesi, yazlık buz tabakasının yüzde yirmi beşini kaybetmiş durumda ve Grönland'daki erime sinir bozucu bir hızla ilerliyor... Hidrolojik döngü, hem kuraklıklar sebebiyle hem de aşırı yağışlarla temelden bozulmuş durumdadır... Okyanuslardaki asit gitgide artmaktadır... Orman yangınları bugüne dek görülmemiş bir şiddette çıkmakta ve kuzeydeki ormanlar, eskiden kışın soğuk hava sayesinde kontrol altında tutulan böceklerin istilasıyla yok olmaktadır... Sıcak hava dalgalarının tüm ekin bölgelerini kurutmasıyla hasatlar düzensiz hale gelmektedir... Sivrisinek kaynaklı hastalıklar hızla yayılmaktadır... Su kıtlığı ve mülteci korkusu, siyasi çekişmeleri kızıştırmaktadır... [ve] yükselen su seviyeleriyle yaşanamaz hale gelen küçük ve alçak adalar tahliye edilmektedir.

(McKibben 2011b; ayrıca bkz. Granados 2018 ve ODI 2013).

Hiç kuşkusuz iklim değişikliğinin en ağır etkisi, *her türlü* iktisadi çalkantıya duyarlı olmaları nedeniyle, tüm dünyadaki yoksul ülkeler ve yoksul halklar tarafından hissedilecektir. Bu durum, “2030’a gelindiğinde en çok risk altında olan 49 ülkede yaşayan ve çoğunluğu Güney Asya ve Sahra Altı Afrika’da bulunan 325 milyon aşırı yoksul insanı” kapsamakta, ancak bunlarla sınırlı kalmamaktadır (ODI 2013).

Küresel salımları azaltmadaki gecikmeler bu zorluklara karşı koymayı güçleştirecektir. Özellikle, karbon salımlarını azaltmanın maliyeti katlanarak artma eğilimindedir; çünkü ekonomiler kademeli olarak yüksek karbonlu altyapılara, üretim sistemlerine ve tüketim modellerine hapsedildikçe, etkileri kötüleşmekte ve daha ucuz seçenekler ortadan kalkmaktadır. Bu, günümüzde karbon salımını azaltmada kaydedilen yavaş ilerlemenin, bu durumun gelecekte daha hızlı bir ilerlemeyle “telafi edilmesinin” anlamsız hale gelmesi anlamına gelmektedir. Aksine, salımları azaltmadaki gecikmeler, gelecekte giderek daha dik azaltma eğrilerini zorunlu kılacak; böylelikle küresel ısınma için belirlenen makul hedeflere erişmek, teknolojik ya da siyasi nedenlerle imkânsız hale gelecektir. Daha kötüsü, iklim sisteminin ataleti, önümüzdeki on yıllarda sera gazı salımlarının hedeflenen sınırları aşmasıyla, sıcaklığı binlerce yıl boyunca etkileyebileceği anlamına gelmektedir (WDR 2010).

Bu zorlukların eşi benzeri görülmemiş ciddiyetine rağmen, çoğu siyasi sistem bunlara gereken önceliği vermemiş, petrol sanayisi (muhtemelen dünyanın en güçlü lobisi olan) tahmin edildiği üzere pek direnç göstermemiş ve birçok ülke salımları azaltıp küresel ısınmayı hafifletmek için göstermelik önlemler almıştır. Bu eylemsizlik politikaları, en azından hâkim enerji ve üretim modelleri aracılığıyla kâr edilmeye devam edildiği sürece, ana akım (geleneksel, ortodoks ya da neoklasik) iktisat tarafından kutsanmıştır. İktisadın baskın yaklaşımı, verili kaynaklarla kârın ve tüketici “faydasının” sabit bir şekilde en üst düzeye çıkarılmasına odaklanır; bu da analizi kısa vadeli bir bakış açısına eğilimli kılarken, maliyetli ve sonucu belirsiz yapısal iktisadi dönüşümlerden uzak durulmasına da yol açar. Ana akım iktisat kaçınılmaz olarak, fosil yakıtların ve diğer kaynakların sürdürülemez düzeyde çıkarılmasını, yağmacı üretim biçimlerini, savurgan tüketimi ve gelirin, servetin ve gücün az sayıda kişinin elinde toplanmasını⁵ onaylar.

Bu zorluklarla tek tek başa çıkma çabaları başarısızlığa mahkûmdur. Bir yandan, küresel neoliberalizmin dayattığı bölüşüm çerçevesi içinde fosil yakıtlara olan bağımlılığı kademeli olarak azaltmak olanaksızdır. Zira hâkim çıkarlar, imtiyazlı kesimlerin aşırı tüketim mantığına ve iktisadi yeniden üretim modelini değiştirecek olan yüksek maliyetli, uzun vadeli yatırımlarla örtüşmeyen, kısa vadeci finansallaşmış kâr etme mantığına hapsolmuştur. Neoliberalizm ve finansallaşma, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik bütün girişimleri artık iş işten geçinceye kadar geciktirecek ve itibarsızlaştıracaktır; bunu yaparken de dünyayı çevresel çöküşün ve kitlesel yok oluşun uçurumuna sürükleyecektir.⁶ Öte yandan, çevresel zorlukları göz ardı ederek küresel ekonomiyi yeniden dengeleme ve uluslararası ya da ulusların kendi içinde gelirleri yeniden dağıtma çabaları da dünyayı yıkıma sürükleyecektir. Temel mesaj şudur: Mevcut teknolojilerle ve neoliberalizm altında kısıtlı sürede geliştirilebilecek olanlarla, daha fazla üretmek, daha fazla tüketmek ve yaşam standardını yukarı doğru eşitlemek *imkânsızdır*. İklim değişikliğinin ritmi, yeni bir birikim sistemiyle ve bununla birlikte hayata geçirilmedikçe insanların dünyada daha müreffeh ve daha eşitlikçi bir yaşamın tadını çıkarmaya yetecek kadar uzun süre bu dünyada bulunmayacaklarını ima etmektedir.

Bu kitap, mevcut ilerici politika seçeneklerini incelemektedir ve temelde küresel ısınma ile neoliberalizmden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıya gelen GOE'lere odaklanmaktadır. Gelişmekte olan iki ülke grubunun önündeki zorluklar, daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. İlki düşük gelirli, fosil yakıtla bağımlı ülkelerdir: CO₂e salımlarının hızla düşmesi gerektiğinden dolayı küresel petrol piyasaları ya arz ve talebin koordineli biçimde azaltılması yoluyla düzenli bir biçimde düşürülecek ya nihayetinde ekonomilerin petrolden panik halde kaçışıyla çökecek ya da iklim felaketleri her zamanki gibi “aynı tas aynı hamam” (*business as usual*) diyenlerin çıkarlarını sonunda alt ettiğinde

çökecektir (Gaulin ve Le Billon 2020). İkincisi, belli bir çeşitlendirme düzeyine ve imalat büyümesine erişmiş ve ilerici iktisadi politikaları uygulamada en yoksul ülkelerden çok daha fazla olanağa sahip orta gelirli büyük ekonomilerdir.⁷ Her iki durumda da ekonomiyi çeşitlendirmenin, alternatif büyüme dinamiklerini inşa etmenin, gelir, servet ve güç dağılımını iyileştirmenin en iyi yolu; “yeşil” sanayi politikalarıyla demokratik makroiktisadi ve toplumcu politikaların birleşimidir. Bu ilerici gündeme, dört özgül sebeple acilen ihtiyaç duyulmaktadır.

İlk neden, *küresel karbon bütçesidir*. Karbon bütçesi, küresel salımı belirli bir sıcaklık sınırına bağlar. Bu hesaplama sarsıcıdır: Hâlihazırda işletilen petrol ve gaz sahalarıyla kömür madenlerinin potansiyel olarak üreteceği salımlar, gezegenimizi iki dereceden fazla ısıtacaktır; sadece mevcut petrol ve gaz sahalarının ürettiği salımlar dünyadaki ısıyı bir buçuk dereceden daha fazla bir seviyeye taşımaktadır (Hansen vd. 2008; McKinnon vd. 2017).⁸ Dünyadaki yaşam türlerinin korunması için ülkeler, teknik olarak çıkarılabilir fosil yakıt rezervlerini *tüketmemeli*; böylece bilinen petrol rezervlerinin birçoğu *katiyen* çıkarılmamalı, *daha fazla arama yapılmamalıdır* (SEI, IISD, ODI, E3G, UNEP 2020); bu hesaplamalar dağıtım değişikliklerine bağımlıdır, çünkü zengin yoksuldan daha çok tüketmektedir (bkz. Kartha vd. 2020).

İkinci neden, *çeşitlendirme zorunluluğudur*. Bu da önceki noktadan hareketle, petrol üreticisi ekonomilerin fosil yakıtlardan mümkün olduğunca çabuk bir biçimde uzaklaşıp çeşitlenmesini gerektirmektedir (Bendell 2018; Lahn ve Bradley 2016). Akademisyenler ve politikacılar, özellikle GOE’lerde, işlenmemiş madenler ve tarım ürünleri gibi ana maddelerin üretimine ve ihracatına aşırı bağımlılığın sorunlu olabileceğinin çoktan farkına varmışlardır. Potansiyel dezavantajlar arasında, ekonominin geneliyle üretim, istihdam, teknolojik ve başka bağlar nedeniyle, dar iktisadi alanlara sıkışma tehlikesi;

gelir, servet ve gücün yoğunlaşma eğilimi; dış rekabete ve düşen ticaret hadlerine dayanamama; ana piyasalardaki teknoloji, talep, fiyat ve başka yapısal kaymalar yer almaktadır. Küresel Güney’deki birçok ülke, ekonomilerini çeşitlendirme zorluğuyla karşı karşıyadır. Bunlardan bazıları ekonomik açıdan büyük (Rusya, Suudi Arabistan); bazıları da küçüktür (Gabon, Güney Sudan); hâlihazırda bazıları ekonomilerini kayda değer bir ölçüde çeşitlendirmeyi başarmışken (Meksika, Katar); bazıları da ağır bir biçimde tek bir alanda sıkışmıştır (Nijerya, Venezuela). Politikalar her bir vakada farklılık gösterecektir; toplumsal uyumu teşvik etmek, makroekonomik istikrarı güvence altına almak ve başarı olasılığını en üst düzeye taşımak için bu politikaların hassasiyetle uygulanması gerekecektir. Yine de her durumda sağlam hareket edilmelidir. Petrole bağımlı GKE’ler (Norveç, Kanada), zorlu meydan okumalarla karşılaşacaktır, ancak bu ekonomiler daha verimli, daha çeşitlendirilmiş, daha dirençli ve iklim değişikliğiyle mücadele etmede kıyaslanamayacak kadar büyük kaynaklara sahip olduklarından dolayı riskler onlar için daha azdır.

Üçüncü neden, *neoliberalizmin olumsuz dağıtım etkileridir*. 1970’lerin ortalarında başlayan neoliberalizme küresel geçiş, çoğu ülkede, gelir, servet ve güç dağılımı bakımından geriletilici sonuçlara yol açmıştır (Alvaredo vd. 2018; Cornia ve Martorano 2012; UNCTAD 2012); tek bölgesel istisna 2000’lerin ortalarında “Pembe Dalga” sırasındaki Latin Amerika’dır. Neoliberalizme ayrıca, iktisadi ve toplumsal yeniden üretimin finansallaşması ve hemen her yerde GSYİH büyüme hızlarında düşüş eğilimi eşlik etmiştir. Neoliberalizm ve finansallaşma, 2007’de başlayan Küresel Finans Krizi’nden (KFK) sonra meşruiyetini yitirmiş ve ilerici ve demokratik politika alternatiflerine acil ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel ekonomiyi 2020’de vuran COVID-19 pandemisinin neden olduğu baskılardan kurtulurken bu baskılar muhtemelen yoğunlaşacaktır.

Dördüncü neden, *değişimi tetikleme potansiyeli bulunmasıdır*. En yoksul ülkeler her türlü aksamaya karşı en kırılgan olanlardır ve değişime en acil şekilde ihtiyaç duyanlar bu ülkeler olsa da bu değişime en az gücü yetenler de onlardır. Orta gelirli ülkeler dünya ekonomisinin en dinamik merkezleridir ve şu sıralar CO₂e salımını en çok onlar yapmasalar da (bunun tartışmalı şerefi Küresel Kuzey'deki GKE'lere aittir) karbon salımları hızla artmaktadır. Yine de orta gelirli ülkeler, küresel ekonomiyi dönüştürme ve küresel Kuzey'i de aynı yolu izlemeye zorlama konusunda örnek teşkil ederek bu konuda gerekli kaynak ve kabiliyetlere sahiptir. Son olarak, GKE'ler yeterli kaynaklara sahiptir ve değişim için gerekli motivasyonlara sahip olmalıdır; ancak bu ekonomiler aynı zamanda iklim değişikliğine karşı görece daha az etkilenmektedir ve onların ayrıcalıklı kesimleri, şirketleri ve hükümetleri *statükodan* en çok faydalanan kesimlerdir.

Her şey nasıl değiştirilir?

Kapsamlı karbonsuzlaştırma hedefi (yani sıfır veya negatif beşerî karbon ayak izi), dünya ekonomisindeki üç *aşırı yoğunlaşmaya* işaret eder: Küresel enerji matrisi fosil yakıtlarda aşırı derecede yoğunlaşmıştır; birçok ülkedeki ekonomik yapı petrol, gaz ve kömürde aşırı derecede yoğunlaşmıştır; gelir, servet ve güç, neoliberalizm altında aşırı derecede yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşmış yapılar arasında inşa edilen üretim ve tüketim modelleri de benzer şekilde çarpıktır: Örneğin, üretim çok fazla karbon yoğunluktadır ve aşırı tüketim ile aşırı atık üretimi eğiliminde olan zenginlere ve zengin ülkelere doğru kaymıştır (Ayrıntılı bir çalışma için, bkz. Kartha vd. 2020; raporları, dünyanın en zengin yüzde 10'unun karbon salımının yüzde 50'sinden, en yoksul yüzde 50'sinin ise sadece yüzde 7'sinden sorumlu olduğunu göstermektedir; daha da kötüsü salım artışı, dünya gelir dağılımının iyice en üstüne doğru kaymıştır). Bütün bu düzeylerde de-

ğişiklik gereklidir. Özellikle, küresel enerji matrisi yenilenebilir enerjiye yönelmeli; fosil yakıtlar yeraltında bırakılmalı ve petrol ihracatına bağımlı ekonomiler çeşitlendirilmelidir (Millward-Hopkins vd. 2020).

Bu kitap, ana akım iktisatçılar ve neoliberal hükümetler tarafından bu zorluklarla yeterince yüzleşilmediğini ve kalan süre zarfında da bunu yapmalarının pek mümkün olmadığını savunmaktadır. Uygulanabilirlik, verimlilik, meşruiyet ve sürdürülebilirlik nedenleriyle, gerekli politika hedeflerine ancak neoliberalizmin gelir yoğunlaştırma mantığı tersine çevrilerek yaklaşılabılır. Buna karşılık ilerleme, finansmanın erişilebilirliği ile makroekonomik istikrar ihtiyacı tarafından kısıtlanacaktır. Bu kitap, çözümlerin eş zamanlı olarak küresel ve ulusal düzeylerde bulunması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu politika hedeflerini gerçekleştirmek güç olacaktır; ancak tereddüt ederek, ertelleyerek ya da kısa vadeli kârlar elde etmeye devam ederken sorumluluğu başkalarının üstüne yıkmaya çalışmak vicdansızlık olur. *Her ülke, her örgüt, her işletme ve her hane iklim değişikliğini yaşamın kendisine yönelik eşi benzeri görülmemiş bir tehdit olarak ele almalıdır.* Bu, varoluşsal bir görevdir; bunu yerine getirmemek, belki kendimiz de dâhil olmak üzere sayısız türün yok olması demektir. Bundan daha yüksek bir bedel düşünülemez.⁹

Bu kitap, çeşitlendirme (enerji matrisini kaydırarak direnç yaratma) ve yeniden dağıtım (eşitlik sağlama ve ekonomik demokrasi inşa etme) dayalı demokratik bir ekonomik stratejiye odaklanarak, bu zorluklarla başa çıkmak için cesur bir yaklaşımın ana hatlarını çizmektedir. Bu kitapta, “iktisadi çeşitlendirme”, sürdürülebilir bir enerji temeli oluşturmak ve çıktı, ihracat, istihdam ve vergileme bakımından daha dengeli bir ekonomik faaliyet dağılımı sağlamak üzere, petrol dışı sektörün hızla genişlemesiyle ilgilidir. “Demokratik” yahut “ilerici” bir yaklaşım (bu terimler aynı anlamda kullanılmaktadır) heterodoks ekonomi politikası temeline dayanmakta, iktisadi ve siyasi demokrasiyi,

toplumsal entegrasyonu ve eşitsizliklerin azaltılmasını hedeflemektedir. Bu, tek seferlik ya da marjinal politika değişimleriyle alakalı değildir; hâkim üretim, değişim ve tüketim biçimleri ile uluslararası entegrasyonun dönüşümü ile yeni toplumsal ilişkilerin ve yeni bir tür insan metabolizmasının ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

İklim değişikliğini hafifletme, çeşitlendirme, eşitlik ve demokratik yönetim arasındaki geri besleme döngüsünün tamamlanması çevreyi korumaya, dirençliliği ve sürdürülebilirliği artırmaya yönelik ekonomik stratejileri hem tetikleyebilir hem de meşrulaştırabilir. Bu kitapta ana hatları çizilen Demokratik İktisadi Stratejilerin (DİS) ve Demokratik İktisadi Politikaların (DİP) özü budur. DİS’ler ve DİP’ler eşitlik, kapsayıcılık, demokrasi, çeşitlilik, sürdürülebilirlik ve sosyal adaletin gerekliliklerini karşılar. Bu stratejiler, sürdürülebilir büyümeyi tetikleyen, imalat sektörünü öne çıkaran, istihdam yaratan, toplumsal kapsayıcılığı ve temel ihtiyaçların karşılanmasını destekleyen ve gelir, servet ve güç dağılımlarını iyileştiren politikalar içermektedir. Değişimin bu itici güçleri birbirini güçlendirip çevre için yıkıcı olan mülkiyet tutkusundan ziyade ilerici değerlerden ilham alan toplumlar yaratma amacını destekleyebilir.

Bu görevlerin ölçeği ve karmaşıklığı, geçiş maliyetleri konusunu gündeme getirmektedir. Temel ilke olarak, yükü öncelikle zenginlerle GKE’ler üstlenmelidir; çünkü onlar daha geniş kapasiteye sahiptir, doğal çevrenin tahribinden en çok onlar yararlanmıştı, üretim ve tüketim modelleri, yoksullardan ve yoksul ülkelerden çok daha yüksek oranda karbon yoğunluktadır. Hem ülke düzeyindeki girişimler, hem de bugüne dek ulaşılanlardan çok daha kapsamlı ve iddialı antlaşmalara dayanan çok taraflı iş birliği yoluyla kararlı adımların atılması gerekmektedir.

Ana akım iktisat bu zorluklara karşı hazırlıklı değildir. İktisada yönelik bu yaklaşım, sera gazı salımlarının büyük oranda ve derhal azaltılması gerektiğini neredeyse tamamen görmez-

den gelmektedir. Bu zorluğu kavramaya yönelik araçlardan mahrumdur ve kısa vadede bunu ele alan politikalar geliştiremez. Aksine, (var olmayan) “mükemmel” piyasalarda oluşan “doğru” fiyatların, kayıpları sorunsuz ve adil bir biçimde paylaştırarak “doğru” teşvikleri yaratacağı, ayrıca denetimsiz bir iklim değişikliği bilinen yaşam tarzlarını yok etmeden önce, teknolojik düzeltmelerin hazır hale geleceğine dair inanç temelli iddialar ileri sürmektedir. Var olan görev düşünüldüğünde, bu hem yanıltıcı hem de tamamen yetersizdir.

Bu kitap

Bu kitap, giriş bölümü, yedi ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. İlk bölüm, iklim değişikliğinin itici güçleri, etkileri ve ciddiyeti, neoliberalizm altında neden kararlı bir şekilde mücadele edilemediğini ve finansallaşmanın rolü üzerine bir ekonomi politik inceleme sunmaktadır. İkinci bölüm, Küresel Kuzey ve Küresel Güney’de iklim değişikliğiyle mücadele etmenin zorluklarını ve bunu gerçekleştirmenin ilkelerini ele almaktadır. Bu bölüm, petrolü yeraltında bırakma gerekliliğini ve maliyetlerin “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” (OFFS) ilkesiyle dağıtmanın yöntemini de içermektedir. Üçüncü bölüm, iktisadi yoğunlaşma ve çeşitlendirme konusundaki en etkili tartışmaları incelemektedir. Bu bölüm, uzmanlaşma kaynaklı ticaretten elde edilen kazançları öne çıkaran neoklasik yaklaşımlar ile genel olarak çeşitlendirmenin, özel olarak ise imalat sektörünün genişlemesinin, hızlı, sürdürülebilir ve istikrarlı iktisadi büyümenin temeli olduğunu savunan heterodoks görüşler arasındaki zıtlığa odaklanmaktadır. Bu tartışmalar son on yıllarda, ana akım tarafından (yani ana akım iktisatçılarınca) “kaynak laneti” ve “Hollanda hastalığı” olarak tanımlanmasıyla karmaşık bir hal almıştır; zira bu kavramlar esasen çeşitlendirmeyi desteklemek için kullanılabilir. Buna karşılık, (heterodoks ve bazen radikal)

Latin Amerika'daki "Pembe Dalga" yönetimleri, iktisadi çeşitlendirme ve imalat sektörünün büyümesi için uğraşmak yerine birincil üretime ve kaynak çıkarımına bağlı kalarak destekçilerini şaşırtmıştır. Dördüncü bölüm, demokratik bir ekonomi ve toplum inşa etmek için neoliberalizmi ve finansallaşmayı aşma gereğini içeren ilerici kalkınma stratejilerinin ilkelerini özetlemektedir. Demokratik iktisadi stratejiler, uluslararası kalkınma alanındaki beş ana tartışmayla ilişkilendirilebilir: (a) yoksulluk, (b) dağıtım, (c) çevre, (ç) politika araçları ve hedefleri (mali, parasal ve finansal politikalar, kamu yatırımlarının rolü, ödemeler dengesi kısıtı, sosyal politikalar ve hakkaniyet dâhil olmak üzere) ve (d) demokrasi ve kimliklerin korunması. Beşinci bölüm, iktisadi büyüme lehinde ve aleyhindeki argümanlar ile büyümenin demokratik iktisadi stratejideki rolünü incelemektedir. Altıncı bölüm, sanayi politikası üzerine heterodoks literatürden ve yoksul yanlısı (*pro-poor*) iktisadi büyüme literatüründen faydalanarak büyümeye, çeşitlendirmeye, bölüşüme ve iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmeye ilişkin politika seçeneklerini, ayrıntılı olarak gözden geçirmektedir. Son olarak yedinci bölüm, bu demokratik iktisadi stratejinin temelini oluşturabilecek finansman mekanizmalarına odaklanıyor.

Bu kitap çeşitli bakımlardan sınırlıdır; bu sınırların en önemlisi, tartışma konularını ana hatlarıyla ortaya koymaktan ve olası çözüm yollarını taslak halinde sunmaktan öteye geçmenin olanaksızlığıdır; ilerideki çalışmalarla beraber bu durum aşılmalıdır. Bu kitap, ayrıca tekil ülke örneklerini ayrıntılı olarak incelemekte ve iklim değişikliğinin etkilerini konuma, etnisiteye ve toplumsal kimliğe göre ayırtırmamaktadır. Bu eksikliklere rağmen, bu kitapta ana hatları çizilen demokratik politika seçenekleri, ülkelerin ve yeryüzündeki en yoksul insanların çoğunluğuna en iyi yol hakkındaki tartışmaları teşvik etmeye yardımcı olabilirse amacına ulaşmış olacaktır.

KAPİTALİZM VE İKLİM

Kapitalist üretimin güncel biçimi, evresi veya aşaması olan neoliberalizm, özü gereği insanı ve doğayı sömürmektedir ve iklim istikrarıyla da örtüşmemektedir. Bireysel kâr hırsına dayalı bu genişlemeci birikim mantığı, CO₂e salımlarının artmasına, çevre yıkımlarına, sayısız türün yok olmasına yol açmış ve doğanın ahengini düzeltilemeyecek biçimde bozmuştur. Bu bölüm, yeryüzünün iklimindeki değişimlerin sistemsel kökenlerini ve küresel kapitalizmin neden olduğu çevresel tahribatın itici güçlerini incelemektedir. Ayrıca, yayılan felaketin büyüklüğü düşünüldüğünde, en “makul” demokratik hükümetlerin dahi sergilediği şok edici eylemsizliğin sonuçlarını incelemektedir. Son olarak bu bölüm, fosil yakıtların çıkarılmasının hızla sınırlandırılmasının gerekliliğini özetlemektedir.

Sermaye birikimi, maden çıkarma, yoksulluk

Kapitalist üretim ve sermaye birikimi, emeğin istihdamına ve işlenmiş girdiler ile madenler, tarım ürünleri ve özellikle enerji gibi doğal kaynakların üretken tüketimine dayanır. Fosil yakıt tüketiminin, yeryüzü iklimini etkileyen ve küresel ısınmayı tetikleyen miktarlarda CO₂ ve diğer gazların salımına yol açtığını vurgulamaya gerek dahi yoktur. Bu durum on yıllardan beri bilinmektedir ve bu süreçler (örneğin, iktisadi büyümenin ekolojik sonuçları, iklim değişikliğinin insanlar ve diğer canlılar üzerin-

deki etkileri; ilgili kimyasal, fiziksel, jeolojik ve diğer süreçler ile fosil yakıtların etik ve nesiller arası maliyetleri ve faydaları gibi) çok çeşitli açılardan incelenmiştir.¹ Bu tartışmalar, istisnasız bir biçimde, giderek daha endişe verici hale gelen senaryolara işaret etmektedir. Örneğin:

Sanayi öncesi atmosferdeki CO₂'nin iki katına çıkmasına verilecek nihai yanıt, sürekli değişen kıyı çizgisiyle karmakarışık bir değişim döneminin ardından gelecek, neredeyse buzdan arınmış bir gezegendir... İnsan kaynaklı küresel iklim değişikliğini hafifletmede insanlığa düşen görev acildir. Okyanus ve buz tabakasının ataleti, tam etkisinin ortaya çıkmasını yüzyıllar boyunca geciktiren bir tampon sağlasa da; insan kaynaklı zorlamaların iklim sistemini, kontrolümüz dışına çıkacak kadar kritik eşiklerin ötesine taşıma tehlikesi de bulunmaktadır.

(Hansen vd. 2008, s. 164)

Bu arada, çok sayıda insanın yoksulluk ve yoksunluk çekmesi de iklim değişikliğiyle mücadele etmeyi güç hale getirecektir:

İklim değişikliği bütün ülkeleri tehdit etmektedir, en çok da gelişmekte olan ülkeleri. Tahminlere göre, değişen iklimin neden olduğu zararın yaklaşık yüzde 75-80'ini bu ülkeler üstlenecektir. Sanayi öncesi sıcaklıkta her 2°C'lik ısınma artışı bile (dünyanın deneyimlemesi muhtemel en düşük seviye) Afrika ve Güney Asya'nın GSYİH değerinde kalıcı olarak yüzde 4 ile 5 arası azalmalara yol açacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun mali ve teknik kapasitesi, artan iklim tehlikesini yönetmekten yoksundur. Ayrıca bu ülkeler, gelir ve refah bakımından, iklime duyarlı doğal kaynaklara daha doğrudan bağımlıdır. Üstelik bu ülkelerin çoğu, zaten hayli değişken iklime sahip tropik ve alt-tropik bölgelerdedir... *İktisadi büyümenin, özellikle de karbon yoğunluklu ve küresel ısınmayı artırıcı nitelikteyse, iklim değişik-*

1 Genel bir görüş için bkz. IPCC Working Group I (2018); McKibben (2011b); WDR (2010). Kömür madenciliğinin çevre ve sağlık üzerindeki etkileri için bkz. <https://www.ucsusa.org/resources/coal-and-air-pollution#V74Qyql2Ymg>.

liğinin tehlikelerini tek başına karşılamaya yetecek kadar hızlı ya da dengeli olması olası değildir.

(WDR 2010, s. xx)

Maden çıkarma, sömürme, tükenme

Sera gazı salımı, iklimi yayılmacı, tedrici, birikimli biçimde ve küresel ölçekte değiştirmektedir (Granados 2018). Bu ilişkiler, iklim değişikliğini sınırlamaya ve etkisini azaltmaya yarayabilecek seçenekleri ciddi ölçüde sınırlamaktadır:

İklim sistemi azımsanmayacak bir atalet sergilemektedir... CO₂ atmosferde on yıllar, yüz yıllar boyunca kalmakta, bu yüzden de salımlardaki düşüşün, yoğunluğu etkilemesi zaman almaktadır. Yoğunluklar durağanlaştıktan sonra sıcaklıklar yoğunlukları birkaç yüzyıl geriden izleyecektir. Deniz seviyeleri ise sıcaklık düşüşünü geriden izleyecektir: Sıcaklık artışından kaynaklı okyanusun termal genişlemesi bin yıl veya daha fazla sürecek, buzların erimesinden kaynaklanan deniz seviyesindeki artış ise birkaç bin yıl devam edebilecektir.

(WDR 2010, ss. 10-11)

Sonuçlar şaşırtıcıdır:

İklim sisteminin dinamikleri... Gelecekteki salım azaltım çabalarının bugünkü çabaların yerini ne ölçüde ikame edebileceğini sınırlamaktadır. Örneğin, iklimi 2°C (yaklaşık 450 ppm CO₂e) civarında sabitlemek, küresel salımın derhal yılda yüzde 1,5 kadar azaltılmasının başlatılmasını gerektirir. Beş yıllık bir gecikme, salımı daha da hızlı azaltma zorunluluğu getirir... On yıllık bir gecikme, ısınmanın 2°C'nin üstüne çıkmasını engellemeyi büyük olasılıkla imkânsız hale getirecektir. Atalet, araştırma ve geliştirmede (AR-GE) ve yeni teknolojilerin yayılımı sürecinde de bir etkendir. Yeni enerji kaynaklarının kapasitelerinin yarısına erişmesi tarihsel olarak yaklaşık elli yıl sürmüştür. Yeni teknolojilerin yakın gelecekte hazır olması ve hızla piyasaya girmesi, şimdiden ciddi AR-GE yatırımları gerektirmektedir. İnovasyon aynı zamanda ulaşım, inşaat, su yönetimi, kentsel ta-

sarım ve iklim değişikliğini etkileyen ve ondan etkilenen diğer birçok sektörde de gereklidir.

(WDR, 2010, ss. 10-11)²

Başka bir deyişle, *zaman bizden yana değildir*. Bugünkü çevre tehditleri, küresel ekonomideki dört sıkıntı kaynağıyla yakından ilgilidir.

İlk ve en genel düzeydeki sorun, neoliberal kapitalizm altında, maden çıkarımı, üretim, alım-satım, fırsatçılık ve yağmalamayla kişisel kâr peşinde sınır tanımadan koşmak ile bu kârları yaratan, özellikle de istikrarlı bir iklim sağlamak için yeryüzünün sınırlı olanaklarını kullanan faaliyetlerin doğurduğu toplumsal sonuçlar arasındaki o düzeltilemez zıtlıktır. Bu basitçe, emme kapasitesi yahut karbon bütçelerinin “teknik” bir meselesi değildir. Temel sorun, kârlılığın doğal kaynak tüketimini gerektirdiği, ama doğanın asla bütünüyle metalaştırılamayacağıdır. Atmosfer, nehirler, okyanuslar, mevsimler ve insanlar için “üretimin doğal koşulları” olarak görülen metabolizma süreçlerini sermaye ya (henüz) sahip-
lenemez ya da herhangi bir anlamlı biçimde bunlar üzerinde mülkiyet iddiasında bulunamaz. Bunun sonucu olarak, bu unsurlar istikrarlı piyasalarda kâr amacıyla alınıp satılamaz, *daima* aşırı biçimde sömürölme eğilimine hedef olurlar. Aynı nedenle “sürdürülebilir” ile “sürdürülemez” arasındaki sınır da *daima* belirsiz kalacaktır ve doğa *her zaman*, karbon ya da başka atıkları bedava saklama deposu olarak kullanılmaya meyilli olacaktır.

Hükümetler doğa üzerinde mülkiyet hakları atfetse ya da doğal süreçler için keyfi (“gölge fiyatlar” ya da başka türden fiyatlar) belirlerse veya belirli vergiler, harçlar veya sübvansiyonlar uygulasa da kaynaklar ve çevre üzerindeki mülkiyet haklarının takas edilebileceği piyasalar oluştursa dahi bu kurumlar, iklim değişikliğiyle mücadele etmek için gereken çabalar açısından iktisadi sonuçları ancak hatalı ve yetersiz biçimde etkileyebilir-

2 Ayrıca bkz. Baer 2012.

ler (Heynen vd. 2007; Siebert 2020). Buradaki zorluk, sırf ulusal hükümetlerin çevresel yıkımdan sakınmak amacıyla maden çıkarmayı kısıtlamak ya da talebi yeterince kaydıracak “doğru” fiyatları, vergileri, harçları ve desteklemeleri koymak için “yeterince güçlü” olmaması değil; hatta mevcut uluslararası antlaşmaların (konuyla yakından ilgili) gevşekliği de değildir. Sorun, ihtiyaç duyulan sonuçlara piyasa araçlarıyla ulaşmanın *imkânsız* olmasıdır. Bunun kaçınılmaz sonuçları ortadadır: Örneğin, “dünya genelinde önümüzdeki 25 yılda kurulması önerilen kömürle çalışan elektrik santrallerinin sayısı o kadar fazladır ki, bu santrallerin ömür boyu salacakları CO₂ miktarı, sanayi çağının başlangıcından bu yana meydana gelen tüm kömür yakma faaliyetlerinin toplamına eşittir” (WDR, 2010, s. 11).

İkincisi, büyümenin çevresel sınırlarına dair köklü farkındalık ile hükümetlerin ve devletlerarası örgütlerin iklim değişikliğine karşı mücadele etmedeki apaçık yetersizliği arasındaki uyumsuzluk ortadadır. UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) yürürlüğe girdiğinden bu yana çeyrek yüzyıldan daha fazla zaman geçmesine rağmen çok az şey denenmiş ve daha da azı başarılımıştır;³ bütün işaretler, gelecekteki bir iki nesil içinde etkileri muhtemelen binlerce yıl sürecek olan yıkıcı bir iklim değişikliğine işaret etmektedir. Mevcut yaklaşımların sınırlılığını görmek için, yeryüzündeki en zengin ülkelerden biri olan petrol ihracatına bağımlı Norveç örneğini ele alalım:

Norveç’in önerilen ve beklenen yeni petrol ve gaz sahalarıyla birlikte öngörülen salımı, Paris Antlaşması hedeflerine ulaşmak için gereken küresel salım azaltımı oranıyla uyumlu değildir... Norveç yeni sahaların aranmasına ve geliştirmesine izin vermeyi sürdürürse, kendini (ve başkalarını) dev iktisadi maliyetleri olan hızlı bir geçişe zorlayarak, hem dünyayı tehlikeli iklim değişikliği düzeylerine itecek, hem de milyonlarca dolarlık yatırımı ve

3 Khor vd. (2017), UNFCCC’nin görevini ve başarılarını incelemektedir.

binlerce iş olanağını riske sokacaktır. Karbon bütçeleri sınırlı olduğundan, Norveç bu sınırlı bütçeden hak etmediği bir pay emmeye hazırlanmaktadır; bu durum da, yoksul ülkeleri kalkınma fırsatından mahrum bırakmaktadır.

(McKinnon vd. 2017, s. 2)

Benzer nedenlerle, petrol, gaz ve kömürden kaynaklanan CO₂ salımları, 1990'da 20.546 milyon ton iken 2018'de neredeyse hiç ara vermeden 33.513 milyon tona çıkmış, ancak *Küresel Finans Krizi*'nden (ve peşinden gelen COVID-19 salgınından) sonra geçici olarak düşmüştür.⁴ Aksine, en kirli yakıt olan kömürün payı ise 1999 ile 2014 arasında durmaksızın yükselmiştir.⁵

Az sayıda GKE'nin salımları son yıllarda azalmıştır,⁶ ancak bu sonuçlar, özellikle de ABD ve Birleşik Krallık'ın sanayiden büyük ölçüde uzaklaşarak "kendi" imalat çıktılarını (ve salımlarını) Küresel Güney'e aktarmasının sonucudur. Bu CO₂ düşüşünden GKE'lerin kendilerine pay çıkarmaları yanıltıcıdır, çünkü tanım gereği bunlar, teknolojiadaki iyileşmeleri yansıtmayan kaydırmalardır; günümüz yaşam standartlarını etkilememekte, iklim felaketine karşı hiçbir şey yapmamaktadır. Korkutucu olan şudur ki, en başarılı ülkelerdeki (Küba, Danimarka, İspanya ve İsveç) CO₂ düşüşleri her yerde tekrarlınsa bile, dünya *yine de* Paris Antlaşması'nda konan hedeflere ulaşamayacaktır (Anderson vd. 2020; Granados 2018; Muttitt 2018). Danimarka örneğini alalım:

4 "GSYİH'deki mutlak büyüme, salımlardaki değişimin en iyi tahmin aracıdır. Sera gazı salımlarının yeryüzü ikliminin istikrarını bozduğu dönemlerdeki tek duraklama, örneğin iktisadi krizlerin yaşandığı dönemlerde, dünya ekonomisinin büyümeyi durdurup küçüldüğü yıllar olmuştur. İklim değişikliği bakımından, iktisadi krizler bir nimet iken iktisadi genişleme de bir beladır. Bu çelişkili gerçeklik, çoğu iktisatçı, siyasetçi ve çeşitli alanlardaki aydınlar tarafından ya görmezden gelinmekte ya da fiilen inkâr edilmektedir." (Granados 2018, s. 23; ayrıca bkz. Le Quéré vd. 2020; Rezai ve Stagl 2016).

5 Bkz. <https://www.iea.org/data-and-statistics>, <http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions> ve Jorgenson (2014).

6 <https://theconversation.com/eighteen-countries-showing-the-way-to-carbonzero-112295>.

Danimarka teknolojik yenilikte ve rüzgâr enerjisinde liderdir. Bugün bu ülkede tüketilen toplam enerjinin büyük bir bölümü sıfır salımlı yenilenebilir kaynaklardan üretilmektedir. Ama yine de... Danimarka'da tüketimden kaynaklanan CO₂ salımı düşmemiştir. Danimarka'daki toplam enerji tüketimi 1990'da 228 milyar kWh (kilovat saat) iken 2014'te hafif bir düşüşle 210 milyar kWh olmuş, yenilenebilir enerjinin toplam üretimi dörde katlanarak 13,3'ten 54,5 milyar kWh'ye çıkmıştır. Ama Danimarka'daki toplam tüketimden kaynaklanan CO₂ salımı 1990'da 58 milyon ton, 2014'te 55 milyon ton, 2015'te 54 milyon ton olmuştur. (Granados, 2018, s. 25)

Boyce, karbon salımını azaltmada yeterli bir ilerleme olmasından söz ederken şöyle diyor:

1997 Kyoto Protokolü, sanayileşmiş ülkelerin karbondioksit salımlarını 1990 düzeylerinin yaklaşık yüzde 94'üne indirmeyi hedefliyordu; alçakgönüllü bir hedef... Mart 2001'de George W. Bush başkanlığındaki ABD yönetimi, ABD ekonomisine maliyet yüklerken gelişmekte olan ülkelere salım tavanları koymadığından ötürü bu düzenlemeyi reddetti...

(Boyce, 2004, s. 19).

Yıllar sonra Başkan Donald Trump, ABD'yi Paris Antlaşması'ndan çıkarırken şöyle diyordu:

"Paris Antlaşması, Amerikan üreticilerini inanamayacağınız kadar aşırı kısıtlayıcı düzenlemelerle sınırlarken yabancı üreticilere havayı kirletmede dokunulmazlık vermektedir... Yabancılar zenginleşirken Amerikan halkını cezalandırmayacağız... Şunu söylemekten gurur duyarım: Önce Amerika."⁷

Bu alıntılar kabaca, 1990'ların başlarından beri iklim politikasının kaderini gayet iyi özetlemektedir: Bilimsel çevrelerde artan görüş birliği, siyasi söylemde isteksiz bir kabullenme, gevşek kamu politikaları ve çoğu siyasi önderin arka arkaya gelen geri adımları.

7 <https://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-50165596>.